

Kontradiksjonsprinsippet – hvordan utfordres det i tilrettelagte avhør?

En teoretisk oppgave

BACHELOROPPGAVE (BOPPG30)

Politihøgskolen

2020

Kand.nr.: 805

Antall ord: 6150

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning

- 1.1 Problemstilling og avgrensninger
- 1.2 Oppgavens struktur
- 1.3 Begrepsavklaring

2.0 Metode

- 2.1 Forforståelse
- 2.2 Litteratur
- 2.3 Kildekritikk

3.0 Hoveddel – funn i litteraturen

- 3.1 Barns rettigheter etter FNs barnekonvensjon
 - 3.1.1 Artikkel 3, nr.1 – Barnets beste
 - 3.1.2 Artikkel 12 – alle barn skal uttale seg om forhold som gjelder deres liv
 - 3.1.3 Artikkel 19 – alle barn skal beskyttes mot vold
 - 3.1.4 Artikkel 34 – alle barn skal beskyttes mot seksuell utnyttelse
- 3.2 Barns troverdighet og pålitelighet
- 3.3 Barns rettigheter etter straffeprosessloven
- 3.4 Barns rettigheter etter barnevernloven
- 3.5 Hva sier barn selv om møtet med vold, politi og rettsvesen?
 - 3.5.1 Vold, overgrep og mishandling
 - 3.5.2 Møter med politiet, på barnehus, i tilrettelagte avhør
 - 3.5.3 Møter med domstolen og rettsaken
- 3.6 Siktedes rettigheter

4.0 Drøfting

- 4.1 Forklaringsplikt
- 4.2 Siktedes rett til å stille spørsmål
- 4.3 Bevisverdi
- 4.4 Henleggelse og innsynsrett

5.0 Avslutning

6.0 Litteraturliste

7.0 Selvvalgt pensum

1.0 Innledning

I løpet av praksisåret utviklet jeg virkelig en interesse for etterforskning. Jeg ble mer engasjert i de alvorlige og komplekse sakene. Det var særlig interessant å jobbe med sakene som involverte barn, fordi det var så mange ulike aktører involvert i prosessen. Jeg fikk anledning til å følge tilrettelagte avhør, helt fra den initielle mistanken, videre til planleggingen og gjennomføringen av avhør. Det var et voldsomt apparat som ble satt i gang da man fikk mistanke om at barn var utsatt for vold, seksuelle overgrep, omsorgssvikt eller mishandling i hjemmet. Politiet, barnehuset, barnevernet, skolen eller barnehagen skulle involveres, og ting skjedde fort. Under 24 timer etter at mistanken var tatt fattet satt barnet i avhørsrommet sammen med avhører. Det som slo meg etterhvert, var hvor mange ulike hensyn man måtte ta i denne prosessen. Det opplevdes ubehagelig å vite at barnet skulle fortelle om potensielle overgrep fra sine nærmeste, og at disse deretter får innsyn i hva barnet har fortalt. Det fikk meg til å tenke på om kontradiksjonsprinsippet kan komme i konflikt med barnets beste. Kontradiksjon er siktedes rett til å bygge sak mot den saken politiet bygger mot han eller hun, samt at siktede har rett til å eksaminere vitner (Straffeprosessloven, 1981, §226).

Barnet har rettigheter og plikter, etter FNs barnekonvensjon, grunnloven og straffeprosessloven, og siktede har rettigheter etter straffeprosessloven. Hvilke rettigheter veier tyngst når det er konflikt mellom dem? Hvem skal man ivareta når man ikke kan ivareta begge parter samtidig? Dette er spørsmål som dukker opp når barn er vitner og fornærmede i straffesaker. Barn har en grunnlovsfestet rett til å forklare seg; «Born har krav på respekt for menneskeverdet sitt. Dei har rett til å bli høyrde i spørsmål som gjeld dei sjølve, og det skal leggjast vekt på meininga deira i samsvar med alderen og utviklingssteget. Ved handlingar og i avgjerder som vedkjem born, skal kva som er best for barnet, vere eit grunnleggjande omsyn. Born har rett til vern om den personlege integriteten sin. Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for utviklinga til barnet og mellom anna sjå til at det får den økonomiske, sosiale og helsemessige tryggleiken som det treng, helst i sin eigen familie.» (Grunnloven, 1814, §104). Samtidig har siktede en grunnlovsfestet rett til behandles som han er uskyldig til det motsatte er bevist (Grunnloven, 1814, §96, 2.ledd).

1.1 Problemstilling og avgrensning

Kontradiksjonsprinsippet er et sterkt og viktig prinsipp i rettsvesenet. I denne oppgaven vil jeg se på hvordan kontradiksjonsprinsippet utfordres i tilrettelagte avhør, særlig opp mot barnets beste. Problemstillingen er som følger:

Hvordan utfordres siktedes rett til kontradiksjon i tilrettelagte avhør?

Oppgaven avgrenses først og fremst til å omhandle barn som er under 18 år, dette med utgangspunkt i FNs barnekonvensjon, artikkel 1 (Barne- og familiedepartementet, 2003), og som utsettes for overgrep av sine nære; foreldre eller andre omsorgspersoner. Videre vil oppgaven omhandle tilrettelagte avhør, som et ledd i etterforskning, og ikke samtaler med barn på åstedet. Det viktigste dilemmaet jeg vil se på er utfordringene mellom kontradiksjonsprinsippet og barnets beste.

Kontradiksjonsprinsippet er et sterkt prinsipp i rettssystemet, og dermed også gjennom hele politiets etterforskning. Tidligere var det domstolene som gjennomførte dommeravhør med barn, men ved lov av 4.september 2015 nr.87 (Riksadvokaten, 2016, s.1) ble dette endret til å hete «tilrettelagte avhør» og ansvaret for avhørene hører nå til politi og påtalemyndighet. Problemstillinger som omhandler tilrettelagte avhør og rettslige eller etterforskningsmessige prinsipper er derfor viktig i en politifaglig kontekst. I tillegg tas det omtrent 17 avhør om dagen (Mortvedt, 2018), så dette er en arbeidsoppgave politiet utfører på daglig basis.

1.2 Oppgavens struktur

Oppgaven er lagt opp som en teoretisk oppgave og den er tredelt. Først har jeg presentert innledning, tema og avgrensning. Deretter vil metodebruken redegjøres for, herunder forfatterens for forståelse, den utvalgte litteraturen, samt vurderingen av kildene.

Oppgavens neste del inneholder hoveddelen, der de relevante funnene fra litteraturen blir presentert. Her vil leseren presenteres for litteratur om barn som vitner, FNs barnekonvensjon, herunder «barnets beste», og kontradiksjonsprinsippet. Dilemmaet som omhandler utfordringene rundt kontradiksjonsprinsippet og tilrettelagte avhør vil bli drøftet, i lys av barnets beste.

Til slutt vil oppgaven oppsummeres og avsluttes, før litteraturlisten og listen over selvvalgt pensum blir presentert.

2.0 Metode

Dalland (2017, s. 51) sier at «en metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder». Metode omhandler hvordan man går frem for å undersøke noe, og vil i dette tilfellet omhandle hvordan jeg finner frem til, analyserer og anvender litteraturen i oppgaven. NOU 2009:12 sier følgende om kunnskapsstyrt politiarbeid: «Kunnskapsbasert politiarbeid blir i norsk politi beskrevet som systematisk og metodisk innhenting av relevant informasjon og kunnskap som analyseres med formålet å kunne treffe strategiske og operative beslutninger om forebyggende og bekjempende tiltak» (s.185). Ønsket om at politiet skal jobbe kunnskapsstyrt er en stor del av grunnlaget for å skrive denne oppgaven.

En teoretisk oppgave innebærer å presentere og diskutere en problemstilling, med bakgrunn i allerede foreliggende teorier og empiriske studier. Grunnen til at jeg har valgt denne oppgavetyper er at jeg i utgangspunktet ønsket å lære mer om temaet. Jeg ønsket å lese, og forstå allerede eksisterende litteratur om barns opplevelse av politiet, barns rettigheter og siktedes rettigheter. Videre er en teoretisk oppgave godt egnet til å stille spørsmål ved etablerte teorier, og diskutere disse. Jeg har derfor samlet litteratur fra personer med ulik bakgrunn, og vil bruke dette for å diskutere og besvare problemstillingen min.

2.1 Forforståelse

Forforståelse defineres av Olsvik som "den oppfatningen du bringer med deg til materialet du skal undersøke" (2013, s. 111). Alle mennesker har en forforståelse, enten i positiv eller negativ forstand. Å lese om barn som er utsatt for overgrep og har vært i avhør er en «ny verden» for meg. Det er lett å få umiddelbar sympati med barnet som er utsatt for vold, mishandling eller overgrep, og umiddelbart finne trekk ved den mistenkte som gjør han skyldig. En del av utfordringen med denne oppgaven har derfor vært å holde seg objektiv, se flere sider av saken og argumentere med utgangspunkt i påstander som ikke umiddelbart er de jeg støtter.

Det aller meste av litteraturen i oppgaven min er skrevet fra barnets synspunkt. Det har naturligvis påvirket innholdet i oppgaven – den handler stort sett om barnets beste. I den forbindelse har jeg vært nødt til å stille spørsmål ved det som presenteres, særlig når det kommer til siktedes rettigheter i konflikt med barnets beste.

Den hermeneutiske sirkel, presentert av Olsvik (2014), har vært utgangspunktet for min forståelse og læring. Jeg har selv vært med på tilrettelagte avhør, men aldri vært med på avhør av den siktede i slike saker. Jeg hadde derfor et ensidig utgangspunkt. Gjennom studiene av hovedområdet «etterforskning» har jeg lært mer om siktede og hvorfor ivaretagelsen av denne og dennes rettigheter er viktig. Videre har jeg gjennom samtaler med medstudenter, veiledere, lærere og avhørere utvidet forståelsen min og latt meg påvirke av disse. Jeg har valgt litteratur som igjen har bidratt til læring og utvikling av forståelsen. Ved å skrive denne oppgaven har jeg fått mulighet til å være kritisk ved min egen læring og stille spørsmål ved ting jeg tidligere har akseptert. Resultatet er denne oppgaven. Min forståelse av siktedes rettigheter og barnets beste vil fortsette å utvikle seg, etterhvert som jeg får mer erfaring, diskutert mer med kolleger, tatt videreutdanning og etter som forskningen på dette feltet blir bredere og dypere.

2.2 Litteratur

Ved innsamling av litteratur har jeg benyttet meg av bidrag jeg anser som mest relevante og pålitelige ut i fra min problemstilling. Jeg har benyttet pensum fra undervisningsmodulene «politi og samfunn», «etterforskning», fra pensumlisten tilhørende videreutdanning innenfor etterforskning, samt bibliotekets søkemotorer PIA og ORIA. Søkeordene jeg har benyttet er «barns rettigheter», «kontradiksjonsprinsippet», «siktedes rettigheter» og «barnets beste». Jeg har forsøkt å bruke kilder fra ulike utgivere og fagområder, for å få mest mulig bredde i oppgaven.

Med kritisk henblikk har jeg også hentet inspirasjon fra masteroppgaven til Audun Beckstrøm; «Tilrettelagte avhør av barn – med særlig vekt på barnets beste og siktedes rett til kontradiksjon». Dette er en godkjent masteroppgave fra det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo.

2.3 Kildekritikk

Når man søker etter litteratur er det viktig å være kildekritisk. Det vil si at man må vurdere og karakterisere den litteraturen som er i oppgaven (Dalland, 2017). Jeg har forsøkt å bruke både kvalitativ og kvantitativ forskningslitteratur, samt juridisk litteratur, for å besvare problemstillingen best mulig. En viktig del av kvalitativ forskning er å oppnå en grundig og systematisk forståelse av hvordan mennesker opplever noe (Olsvik, 2014). Jeg har blant annet benyttet kvalitativ forskning fra Carolina Øverlien, Øyvind Kvello og Maria Eriksson som har gjennomført dybdeintervjuer med barn i ulike utfordrende situasjoner. Videre har jeg brukt juridisk litteratur for å forstå innholdet i lovbestemmelser, som Høstmælingen, og Fredriksen.

I utvelgelsen av litteratur har jeg benyttet forfattere med ulik bakgrunn. Jeg har fått anbefalt noen av disse forfatterne av personer med erfaring innen emnet, som Tone Davik ved Kripos, Inger-Lise Brøste ved EVU på PHS og jurister i praksisdistriktet med ansvar for tilrettelagte avhør. Andre forfattere er nevnt gjentatte ganger i undervisning eller på pensumlisten ved Politihøgskolen.

3.0 Hoveddel - litteraturfunn

I denne delen av oppgaven vil det bli presentert en del lovhjemler, de blir satt i en etterforskningsmessig sammenheng og det vil bli redegjort for barns opplevelser med vold og utfordringer i oppveksten, samt barns møter med politi og rettsvesen. Det vil også bli redegjort for siktedes rettigheter. Her skulle Magnus Matningsdals bok «Siktedes rett til å eksaminere vitner», fra 2007, bidratt til å belyse siktedes rett til kontradiksjon, men på grunn av covid-19 og regjeringens tiltak lot det seg ikke gjøre å få tak i denne på biblioteker. Denne delen av oppgaven er derfor noe mangelfull.

3.1 Barns rettigheter etter FNs barnekonvensjon

Her vil jeg først redegjøre for barnekonvensjonen, før jeg vil se nærmere på tre artikler som er spesielt relevante for politiets arbeid med barn. FNs barnekonvensjon trådte i kraft i september 1990, og ble ratifisert i Norge i 1991 (Høstmælingen, 2016, s. 2).

Barnekonvensjonen ble opprettet for å ivareta barn spesielt. Barn har behov for særskilte beskyttelsestiltak, på bakgrunn av deres fysiske og mentale umodenhet. Konvensjonen er ratifisert av 197 stater. Norge har ratifisert konvensjonen uten reservasjoner.

Høstmælingen skriver at konvensjonen har lagt til rette for at barn gradvis får mer innflytelse, etterhvert som de blir eldre (2016, s. 19). Konvensjonens artikkel 42 legger vekt på at barnekonvensjonen skal gjøres grundig kjent for profesjoner som har med barn å gjøre, herunder politiet. Konvensjonens artikkel 3, nr. 1 er også innlemmet i Grunnloven (Høstmælingen, 2016, s.63).

3.1.1 Artikkel 3, nr. 1 – Barnets beste

«Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.»
(Høstmælingen, 2016, s. 51).

Artikkel 3, nr.1 i konvensjonen sikrer at alle handlinger som berører barn, skal sikte på å ivareta barnets beste. Denne artikkelen, sammen med artikkel 12, utgjør to av konvensjonens fire grunnprinsipper (Høstmælingen, 2016, s.51). «Barnets beste» gir i stor grad rom for tolkning, rom for politiske vurderinger, og rom for tilpasninger blant statene som har ratifisert konvensjonen. FNs barnekomité har derfor spesifisert artikkelen, i tre deler: det er en substansiell rettighet, et grunnleggende juridisk tolkningsprinsipp og en saksbehandlingsbestemmelse (Høstmælingen, 2016, s.53).

Den substansielle rettigheten innebærer at barnet har rett til å få sitt beste vurdert, og at det skal «tillegges vekt som et grunnleggende hensyn ved avveiningen mot andre interesser når avgjørelsen treffes» (Høstmælingen, 2016, s.53). Tolkningsprinsippet retter seg mot at dersom en lov kan tolkes i flere retninger, skal den tolkningen som ivaretar barnet mest effektivt velges. I avgjørelser som omhandler barn skal barnets interesser veies opp mot andre interesser.

Her følger en kort juridisk analyse av artikkel 3, nr. 1, på bakgrunn av Høstmælingen (2016, s.54-57) sin tolkning av FNs barnekomités generelle kommentar, nr. 14.

«Ved alle handlinger som berører barn» innebærer at artikkelen ikke bare gjelder tiltak rettet mot bestemte barn, eller grupper, men også alle avgjørelser som kan påvirke et barns liv. Dersom avgjørelsen rettes mot ett barn direkte er det det enkelte barns beste som skal tas i betraktning.

«Enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, administrative myndigheter, domstoler eller lovgivende organer» innebærer at alle avgjørelser som har innvirkning på barns rettigheter, enten de er av kulturell, sosial eller økonomisk art. Ordlyden her innebærer ikke foreldre og verger. Artikkelen retter seg også mot handlinger som indirekte påvirker barn.

«skal (...) være et grunnleggende hensyn» er en sterk og tydelig rettslig forpliktelse. Det innebærer ikke at barnets beste skal være overordnet hensyn, men at det skal prioriteres høyt. Barnets beste vektlegges så sterkt på grunn av barns avhengighet til voksne, modenhet, rettslige status og mangelen på muligheten til å bli hørt.

«Barnets beste» er et komplisert begrep å redegjøre for. Når «barnets beste» skal vurderes må det gjøres en konkret vurdering og fastsettelse av tiltak. Barn kan komme fra ulike sosioøkonomiske og sosiokulturelle lag i samfunnet. Forskning, statistikk og kartlegging bør uansett innhentes, fordi den voksnes vurdering av barnets beste ikke skal overstyre barnets rettigheter etter konvensjonen. Den voksne skal altså ikke få bestemme hva som er barnets beste, på bakgrunn av hva han/hun tror. Det må forankres i forskning.

Barnekomiteen har utarbeidet en liste over hva som kan tas med i vurderingen av barnets beste. Her finner man barnets egne synspunkter, i tråd med artikkel 12, barnets identitet, bevaring av familiemiljø og opprettholdelse av relasjoner, rett til helse, rett til utdanning, sårbare situasjoner, og omsorg, beskyttelse og sikkerhet for barnet. De siste to vil jeg se litt nærmere på. Med sårbare situasjoner mener barnekomiteen for eksempel barn som er offer for overgrep. Her må myndighetene foreta helt konkrete individuelle vurderinger. Med omsorg, beskyttelse og sikkerhet for barnet inngår beskyttelse mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade og misbruk, i tråd med artikkel 19, som presenteres i 3.1.3

3.1.2 Artikkel 12 - alle barn skal uttale seg om forhold som gjelder de

Artikkel 12, nr. 1 sier at barn skal få uttale seg i alle forhold som vedrører barnet, og at det skal tas hensyn til barnets alder og modenhet. Nr. 2 sier at barn skal få uttale seg i enhver rettslig saksbehandling som omhandler de. Dette tolker jeg til å gjelde

politioppdrag og politiavhør. Artikkel 12 gir ikke barn rett til selvbestemmelse, men til medbestemmelse. De skal bli hørt, og i dette ligger det at noen har ansvaret for å lytte til barnet og presentere barnets ønsker. Videre velger jeg å se nærmere på artikkel 12, nr. 2, i og med at denne er mest relevant for oppgaven. Artikkel 12, nr.2 er i tillegg innlemmet i grunnloven, §104, som er nevnt helt i starten av oppgaven. Grunnlovens §104 strekker seg ikke like langt som barnekonvensjonens artikkel 12, nr.2. Barnekonvensjonen bruker ordet «vedrører», mens grunnloven bruker ordet «gjelder». «Vedrører» betyr alle tiltak som kan påvirke barn, både direkte og indirekte, mens «gjelder» kun retter seg mot de direkte tiltakene (Høstmælingen, 2016).

3.1.3 Artikkel 19 - alle barn skal beskyttes mot vold

Artikkel 19 sikter på å beskytte barn mot vold, mishandling og omsorgssvikt fra foreldre og andre omsorgspersoner. Bestemmelsen krever også at statene skal beskytte barn fra å bli utsatt for overgrep. FNs barnekomite har definert «vold» til å omhandle alle former for fysisk maktbruk, som har til hensikt å påføre en grad av ubehag eller smerte, uansett hvor liten (Høstmælingen, 2016, s.332). Videre presiserer Høstmælingen at barn som er *vitne* til vold har et selvstendig rettsvern etter strl. (2015) §283. Dette på bakgrunn av Rt. 2010 s.949, der et barn hadde vært vitne til fysisk og psykisk mishandling av mor. Høyesterett la vekt på utryggheten og risikoen for langvarige skader som barn opplever når en av deres omsorgspersoner utsettes for vold i hjemmet (Høstmælingen, 2016, s.338).

3.1.4 Artikkel 34 - alle barn skal beskyttes mot seksuell utnyttelse

Artikkel 34 verner barn mot seksuell utnyttelse. Det er statenes oppgave å verne barn mot seksuell utnyttelse, herunder også prostitusjon, pornografiske opptredener eller fremstilling i pornografisk materiale. Artikkelen presiserer ikke hva som er «seksuell utnyttelse» eller hvem som er «barn», men konvensjonen har oppfordret land til å innføre en seksuell lavalder, som i Norge er 16 år. Den norske lavalderen strider dermed ikke med barnekonvensjonens §1 (Høstmælingen, 2016, s.346). I Norge er denne artikkelen innlemmet og presisert i norsk rett. I norsk straffelov er det egne paragrafer for voldtekt og grov voldtekt av barn under 14 år (Straffeloven, 2005, §§299-301), samt seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år (Straffeloven, 2005, §§302-303), seksuell handling med barn under 16 år (Straffeloven, 2005, §304) og seksuelt krenkende eller annen uanstendig atferd (Straffeloven, 2005, §305). For å

beskytte barn mot overgrep kreves det politiattest for alle som skal jobbe med barn (Høstmælingen, 2016, s. 349).

Fra 1980-tallet frem til i dag har det vært en markant økning i antall anmeldte saker der barn er utsatt for seksuelle overgrep. Det har vært fokus på lovendringer og endring av rettspraksis for å få strengere straffer. Likevel tas det ut tiltale i færre saker i dag, enn for 25 år siden. Tiltalebeslutninger har gått fra 50% til 40% i saker som omhandler seksuelle overgrep mot barn under 16 år (Høstmælingen, 2016, s.351). Kripos (2018, s.10) viser at det i 2018 ble anmeldt 576 voldtekter av barn under 14 år og det utgjør 25% av totalt antall anmeldte voldtekter. Statistikk fra SSB viser at det kun ble tatt ut tiltale i 35,5% av disse sakene (Statistisk sentralbyrå, 2018). Dette viser hvor utfordrende det er å få sterke nok bevis i slike saker.

3.2 Barns troverdighet og pålitelighet

Troverdighet og pålitelighet er to begreper som ofte brukes i sammenheng med avhør, etterforskning og domstolsavgjørelser. Umiddelbart kan begrepene likne, men en vesentlig forskjell er at troverdighet handler om hvordan vitnet fremstår, mens pålitelighet handler om at det vitnet sier er kontrollerbart (Magnussen, 2017, og Bjercknes, 2018).

"Et gjennomgående funn i naturalistiske studier av barn som har vært utsatt for stressende hendelser, er at dersom barna husker, er minnene nøyaktige og sitter over lang tid" (Magnussen, 2017, s.231). Det viser seg også at først når barn begynner å snakke, begynner de også å huske. Videre viser det seg at barns minner i stor grad er korrekte, enten de selv er involvert i hendelsen eller de er vitne til den. De mindre barna husker dog færre detaljer enn de eldre barna. Videre viser det seg at barn husker hendelser og detaljer rundt hendelser, men vegrer seg for å snakke om det i avhør. Det synes vanskelig å fortelle om åpenbart pinlige, smertefulle og personlige opplevelser (Magnussen, 2017, s. 236).

Det viser seg også at det er utfordringer ved å bruke barns forklaringer som bevis i straffesaker. Det skyldes at barn er suggestible, altså lettpåvirkelige. De yngste barna er mer suggestible, enn de eldre barna. I tillegg påvirker utviklingen, som språklige ferdigheter og intellektuell utvikling, i hvor stor grad barn husker hendelser. Barn er lette å lede, og kan gjenfortelle historier eller rykter som egne opplevelser og erfaringer.

Mange historier som barn forteller skyldes naturlig, sosial interaksjon med andre barn (Magnussen, 2017 og Gamst, 2011).

3.3 Barns rettigheter etter straffeprosessloven

Tilrettelagte avhør skal benyttes der barn avhøres i saker som omhandler seksuallovbrudd, kroppsskade, drap og mishandling i nære relasjoner og kjønnslemlestelse, jf. strpl. §239, 1.ledd. Disse vitnene har forklaringsplikt for politiet og retten, og kan derfor ikke fritas for vitneplikten etter strpl. §122 og §123, jf. strpl. §239a, 2.ledd. Det første avhøret skal som hovedregel tas uten at mistenkte blir varslet, jf. strpl. §239 b, 1.ledd. Siktete har rett til å begjære supplerende avhør. Hvis begjæringen avslås kan den bringes inn for retten, jf. strpl. §239c. Supplerende avhør skal i utgangspunktet tas innen en uke etter forrige avhør, med mindre avhørsleder og barnehuset er enige om at det er barnets beste at avhøret utsettes, og dette ikke svekker siktedes rett til kontradiksjon, jf. strpl. §239e, siste ledd. I strpl. §298 slås det fast at videoopptak av tilrettelagt avhør skal brukes i stedet for personlig oppmøte, fordi dette er til barnets beste.

3.4 Barns rettigheter etter barneloven

Fysiske overgrep i disiplinærøyemed er under alle omstendigheter ulovlig ifølge norsk lov (barneloven, 1981, §30): «Barnet må ikkje bli utsett for vald eller på anna vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare» (Kvello, 2009, s. 450). Barnekonvensjonen har som mål å styrke barnet som rettsobjekt (Stang, E.G., 2011, s.157). Barnekomiteens generelle kommentar fra 2006 sier noe om barns rett til å leve uten fysiske avstraffelser, uten å ydmykes eller psykisk vold, og kommentaren fra 2011 gir tydelige definisjoner på vold. Psykisk vold omfatter situasjoner der barn er vitner til vold mot andre familiemedlemmer (Stang, E.G., 2011, s.159). Barn lever i et avhengighetsforhold til foreldrene, så mens en voksen kan bryte ut av parforholdet kan ikke barn gjøre dette. Barn har vanskeligere for å bli hørt, og kanskje straffbarhetsgrensen burde vært lavere.

3.5 Hva sier barn selv om møtet med vold i hjemmet, politiet og rettsvesenet?

3.5.1 Vold, overgrep og mishandling

Vold har ingen entydig definisjon. I teksten til Gording Stang defineres det som «enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot

sin vilje, eller slutte å gjøre noe han eller hun vil» (2011, s. 156). Voldsbegrepet i strl. §§271-274 har lenge vært for smalt, og har for eksempel ikke omhandlet den fryktpregede hverdagen som noen barn lever i. Mishandlingsparagrafen, strl. §282 og 283 har kommet nettopp for å ramme disse tilstandene.

Barn har ulik oppfatning av hvordan det er å leve med omsorgspersoner som utøver vold, overgrep og omsorgssvikt mot dem. De aller fleste barna forstår at noe kommer til å skje med foreldrene når de forklarer seg til politiet. Noen av de er glade for at voldsutøveren blir borte, andre kjenner på kjærlighet og lojalitet til foreldrene sine (Mevik, 2016; Eriksson, M., Cater, Å.K., Dahlkild-Öhman, G., Näsman, E., 2010).

Barn trenger trygghet i oppveksten sin. Barn som utvikler en trygg tilknytning utforsker ut fra foreldrene som base, og er trygge på at foreldrene er der for å hjelpe eller trøste de. Barn som utvikler en utrygg tilknytning vil bearbeide situasjoner og følelser ved å skyve de bort, eller alltid ha foreldrenes oppmerksomhet ved for eksempel å skape konflikt, eller en kombinasjon av nærhetssøking og sterk unnvikelse (Kvello, 2009, s. 464).

3.5.2 Møter med politiet, på barnehuset, i tilrettelagte avhør

Det er viktig for barnets utvikling at det får snakke med noen om sine opplevelser. Ellers kan barnet ha utfordringer med å lære sosiale normer. Mange av barna setter også pris på å få snakke om hendelsene i individuelle samtaler, slik et politiavhør kan være (Eriksson, mfl., 2010). Politiavhøret kan dermed ha terapeutisk betydning for barnet – uavhengig av hva som skjer med straffesaken.

Forandringsfabrikken er en ideell stiftelse som jobber for å gjøre skolen og hjelpesystemene bedre, bygd på oppsummert kunnskap fra barn og unge. Siden 2008 har Forandringsfabrikken systematisk innhentet erfaringer og råd fra barn og unge om hvordan de opplever møtene med barnevern, politi, rettssystem, kriminalomsorg, psykisk helsevern og skole - og hvilke råd de vil gi for at disse systemene skal bli bedre (2019, s.8). De barna som Forandringsfabrikken har snakket med forteller om manglende informasjon og at de voksne gjør ting over hodene deres. Barna ønsker å bli mer inkludert, de ønsker å eie sin egen situasjon.

Barna ber om at de får vite hva anmeldelse, avhør og rettsak innebærer (2019, s.21). Barna forstår mer enn vi tror, de husker mer og de vet mer om sin egen situasjon og hva som er trygt for dem, enn de voksne tror, det vises av flere litteraturbidrag (Eriksson, mfl., 2010; Gamst, 2011; Forandringsfabrikken, 2019; Mevik, 2016).

Barna som forteller om avhøret har både gode og dårlige opplevelser. De som følte seg godt ivaretatt og trygge, fortalte, men flere opplevde avhørsrommet som kaldt og utrygt, avhøreren som stiv og formell, og kameraet som noe skummelt, fordi de ikke visste hvem som var på andre siden (Forandringsfabrikken, 2019). En rettsavgjørelse fra Høyesterett (2016) påpeker også viktigheten av at barnet får informasjon om at avhøret kan bli brukt i straffesak. Rettsavgjørelsen dreier seg om en 14 år gammel jente som etter avhøret fikk vite at det kunne brukes i straffesak, og da ikke ønsket at avhøret skulle spilles av i retten.

Undersøkelsene til Forandringsfabrikken forteller at barna ønsker å eie sin egen situasjon, fordi de da får større sjanse til å påvirke utfallet. Barna påpeker at deres behov bør veie mer enn samfunnets behov for å straffe (2019, s. 22). Barna forteller også at de ikke fikk vite at barnevernet fulgte med på avhørene. Mange barns oppfattelse om barnevernet er den samme som de voksne har – barnevernet tar barna vekk fra familien sin. Når barnet først åpner seg om den vanskelige situasjonen de er i, og så opplever at de voksne ikke er ærlige, eller går bak ryggen deres, kan de få mindre tillit til voksenpersoner i fremtiden, i tillegg til den manglende tilliten de allerede har på grunn av overgrep (Forandringsfabrikken, 2019; Øverlien, 2012).

En studie fra 2014 om barns opplevelse av avhør (Mevik, 2016) viser at barnet ikke får informasjon om kontradiksjonsprinsippet, slik at barnet ikke skal skremmes fra å fortelle. Desto mer sårbart barnet er, desto vanskeligere er det å forklare barnet rammene for avhøret slik at barnet forstår. Dette viser seg vanskeligere desto yngre barnet er.

3.5.3 Møter med domstolene og rettssakene

Barn etterlyser mer informasjon om saksgangen. De ønsker å få vite hva som skjer i avhør, hva det brukes til, hvorfor noen saker henlegges og andre ikke, hvordan rettsaken foregår, og de ønsker å være forberedt på hva som kan skje, eksempelvis at saken kan komme til mediene (Forandringsfabrikken, 2019). Dette er informasjon stort sett alle som er over 18 år og fornærmet i straffesaker får, uten å måtte spørre om det.

En etterforskning kan være svært belastende for et barn som nettopp har fortalt sin historie. Et stort apparat settes i gang, noe som er bra i den forstand at samfunnet ønsker å beskytte barnet, men som barna selv påpeker er informasjon også en del av beskyttelsen. Barnet møter mange fremmede og kan enkelt føle at han eller hun mister eierskapet til situasjonen (Forandringsfabrikken, 2019; Øverlien, 2012).

Mange barn opplevde henleggelsene som noe vondt og sårt, særlig når de fikk beskjeden gjennom et brev. De trodde saken ble henlagt fordi de ikke ble trodd, og flere følte de aldri fikk noen forklaring på hvorfor straffesaken ble henlagt. Få barn har fått mulighet til å se selve dokumentene i saken (Forandringsfabrikken, 2019, s.43).

3.6 Siktedes rettigheter etter straffeprosessloven

Siktede har flere rettigheter etter straffeprosessloven. Dersom disse rettighetene ikke ivaretas kan bevisene bli ubrukelige i en rettssak. Siktede skal som hovedregel varsles om at det iverksettes etterforskning mot han, jf. strpl. §82. Siktede har rett til forsvarer, jf. §94 Siktede har etter strpl. §242 rett til innsyn i sakens dokumenter, såfremt det kan skje uten skade for etterforskningen. Ved supplerende avhør etter strpl. §239c, har siktede rett til å stille spørsmål (Mevik, s.53).

4.0 Drøfting

I denne delen av oppgave vil jeg drøfte hvordan kontradiksjonsprinsippet utfordres ved tilrettelagte avhør. Jeg vil problematisere en del av rettighetene som eksisterer for siktede og de fornærmede barna, og se på alternative løsninger.

4.1 Forklaringsplikt

Barn under 15 år har forklaringsplikt. Det innebærer at de ikke skal informeres om sine rettigheter til å unnlate å svare på spørsmål. Dette gjelder når barna forklarer seg i avhør på barnehuset, men ikke hvis de velger å møte i retten (Sylte, 2018). Det kan stilles spørsmål ved om det er til barnets beste å måtte forklare seg om overgrep fra sine nærmeste, og så får den som er siktet innsyn i saken, og kan se alt barnet har fortalt. En utfordring ved dette er at halvparten av sakene henlegges, og barnet ender opp tilbake hos omsorgspersonen.

Et av argumentene for å ivareta forklaringsplikten for barn er at ofte i slike saker er forklaringen fra den fornærmede helt essensiell for å ta ut tiltale og få saken ført for domstolen. Barnets forklaring er ofte det eneste beviset påtalemyndigheten har mot siktede. Utfordringen med at forklaringsplikten gjelder kun for barn under 15 år, er at det samme ofte er gjeldende i saker der voksne utsettes for overgrep fra sine nærmeste. Der vil det sjelden være mange bevis utenom fornærmedes forklaring, men de er ikke underlagt forklaringsplikt.

Videre kan forklaringsplikten føre til at barnet på lengre sikt kan ødelegge forholdet til sine nærmeste. Det kan resultere i at barnet ender i ustabile boforhold, mister tillit til omsorgspersoner eller utvikler psykiske lidelser på grunn av manglende trygghet. Mange av barna som snakket med Eriksson (2010), forteller for eksempel at pappa bare er slem noen ganger, og at de ellers har det fint med foreldrene.

Et alternativ til forklaringsplikten er at barnet kan velge å ikke forklare seg, og fremtidige overgrep kan forebygges ved tettere oppfølging av for eksempel barnevernet. Dette er også i tråd med det barn selv foreslår, at den voksne sendes til en «hytte» for å lære hva de har utsatt barnet for, og deretter kan komme tilbake og gi barna «trygg kjærlighet» (Forandringsfabrikken, 2019, s. 25).

Barn har ifølge loven forklaringsplikt ved avhør i barnehusene. Ved oppmøte i retten har derimot barnet de samme prosessuelle rettigheter som voksne som forklarer seg i retten (Sylte, 2018). Det er i tråd med barnekonvensjonens artikkel 12, og kan også ivareta barnets beste, ved at barnets ønsker blir fulgt og hørt. Her kan altså barnet velge å avstå fra forklaring, avbryte forklaringen etter at den er påbegynt, eller forklare seg fullt ut.

4.2 Siktedes rett til å stille spørsmål

Siktede har rett til å stille spørsmål til fornærmede og vitner. I de tilfellene hvor avhøret går uten at siktede eller hans fornærmede varsles, ivaretas ikke denne rettigheten. Siktede får likevel anledning til å stille spørsmål ved oppfølgingsavhør, men det har frist på en uke. Det kan være knapp tid til å finne de rette spørsmålene, og det avhenger av påtalemyndighetens vurdering om disse spørsmålene stilles i det hele tatt. Dersom begjæringen om et supplerende avhør avslås, vil ikke siktede ha noen reell mulighet til å stille spørsmål til fornærmede.

Dersom siktedes rett til å stille spørsmål, altså siktedes rett til kontradiksjon ikke ivaretas reduseres bevisverdien, samt at etterforskningen ikke vil oppfylle kravene i strpl. § 226, 3.ledd. På den annen side er det krevende for barnet å avhøres mange ganger, og det kan av hensyn til barnets beste besluttes at oppfølgingsavhør ikke tas.

4.3 Bevisverdi og beviskrav

I rettssaker i Norge er det fri bevisføring, som innebærer at aktørene kan legge frem de bevisene de selv ønsker. Umiddelbar bevisførsel er direkte for den dømmende rett, og dette er i utgangspunktet det som kreves i norsk rett. Middelbare bevis er opplesning av avhørsrapporter eller avspilling av video (Andenæs, 2009). Et videoavhør av barn er et middelbart bevis, og bryter altså med et sentralt prinsipp i norsk rett, men denne vurderingen er tatt for å ivareta barnets beste.

Siktede har i utgangspunktet rett til å be om supplerende avhør. Dersom begjæringen om supplerende avhør blir avvist har den siktede ingen reell mulighet til å stille spørsmål til fornærmede. Dette går på bekostning av siktedes mulighet til kontradiksjon, og avhøret kan ha svært liten bevisverdi. Forfatterens erfaring er at det kan være vanskelig å få barn til å fortelle i første avhør. Hvis det da ikke blir noen supplerende avhør vil bevisverdien for avhøret bli lav. Dette er utfordrende når avhøret av barnet ofte er det eneste og viktigste beviset.

Fordelen med å vise videoen er at dommerne kan se og høre hvordan spørsmålene er stilt til barnet, og hva barnet svarer. Dette kan være vanskeligere å lese fra et transkribert avhør. På den annen side har ikke retten noen reell anledning til å stille spørsmål dersom noe er uklart. Det kan være vanskeligere å vurdere barnets troverdighet og pålitelighet, og

det vil være viktig at dommere har kjennskap til den forskningen som handler om barn som vitner. Spørsmålene vil i større grad bli stilt til såkalte «hearsay-vitner», altså vitner som har snakket med barnet. Hvordan de svarer vil avhenge av deres tolkning av hva barnet har sagt, og vil ikke nødvendigvis være det barnet har ment å si.

Det er også strenge krav til bevisene i en straffesak. «Ut over enhver tvil» kan være vanskelig å bevise. På den ene siden bør barnets forklaring veie mest. Vold, overgrep og mishandling er sjelden noe barn lyver om, og tidligere presentert litteratur har vist nettopp dette. Det kan derfor diskuteres om beviskravene skal fravikes for å beskytte barnet ytterligere (Stang, 2011). På den andre siden vil det påvirke hele rettssystemet. Et kjent utsagn fra romerretten sier «det er bedre at ti forbrytere går fri enn at én uskyldig dømmes til fengsel» (Olsen, 2016). Dersom man skal redusere beviskravene i saker som involverer barn kan det på lang sikt svekke tilliten til rettsapparatet, og man risikerer at uskyldige blir dømt.

Samtidig er det lite som tyder på at det å miste kontakten med foreldre enten permanent, eller over en lang periode, er en del av barnets beste. Barnet trenger å knytte bånd til foreldre, og barna selv sier at de ønsker en relasjon til omsorgspersoner, men at omsorgspersonene må lære at det da har gjort mot barnet er skadelig og vondt for barnet. En mulighet er et sterkere fokus på rehabilitering enn straff, og at barnets beste, herunder kontakt med og muligheten til å bygge relasjoner til omsorgspersoner, teller mer enn samfunnets behov for å straffe lovbrøyteren.

4.4 Henleggelse og innsynsrett

Halvparten av sakene henlegges, på grunn av manglende bevis (Gamst, 2016, s.41). Dette er først og fremst en utfordring når den som er siktet i saken er en av barnets omsorgspersoner. Siktete får se alle dokumentene i saken, inkludert barnets forklaring. På den ene siden kan det være at siktete forstår at barnet har hatt det vondt, og reflekterer over handlingene sine. På den andre siden kan det hende at siktete i etterkant ønsker å straffe barnet for å ha fortalt om det som har skjedd.

Innsynsretten ivaretar også siktetes rett til kontradiksjon, men mange barn forteller at de ikke ble informert om at det de sier kan brukes i en rettsak (Forandringsfabrikken, 2019). Det kan være problematisk når saken henlegges, barnet kommer hjem, og den voksne vet

hva barnet har fortalt til politiet. Det kan påvirke forholdet mellom barnet og den voksne, og det kan føre til mer vold eller flere overgrep. Det er et klart misforhold i maktbalansen mellom voksne og barn, og når den voksne får vite alt barnet har sagt i avhør kan det få konsekvenser senere. Ved mishandling i nære relasjoner mellom voksne kan offeret forlate gjerningspersonen, men barnet har ikke den samme muligheten til å forlate den voksne omsorgspersonen.

Henleggelsene kan også være et signal på at vi som samfunn ikke tar disse sakene alvorlig nok. Flere barn sier at de ikke nødvendigvis hadde anmeldt om de hadde vært kjent med hva det innebar. På den ene siden føles det meningsløst for mange barn å gå gjennom avhør og etterforskningsprosessen, når det ikke skjer noe med saken. På den andre siden kan vi som politi lære og erfare hvordan vi i fremtiden skal behandle slike saker, og hvordan vi på best mulig måte kan behandle barn, siktede og pårørende i slike saker.

5.0 Avslutning

Avslutningsvis vil jeg si at siktedes rett til kontradiksjon i mange situasjoner må veies opp mot barnets beste. Det er ulike hensyn å ta i enhver sak, og beslutningene må bero på konkrete vurderinger. I noen tilfeller bør også barnet få uttale seg om egne ønsker, og de bør i noen tilfeller veie tyngre enn siktedes rett til kontradiksjon. Politi og påtale vil i noen tilfeller ta disse avgjørelsene, og den avgjørelsen som treffes kan ha noe å si for utfallet av saken.

Barnets beste og siktedes rett til kontradiksjon er ofte to prinsipper som står mot hverandre og det kan være vanskelig å vite hva som er viktigst. Politiets oppgave er primært ikke å ivareta barn, men å etterforske. Dersom man lar barnets beste gå på bekostning av siktedes rett til kontradiksjon, vil man kanskje ikke få dømt gjerningspersonen, men man har heller ikke utsatt barnet for unødvendig mye belastning gjennom rettsprosessen. Det aller viktigste vil være å følge opp barnet i ettertid. Dersom man prioriterer siktedes rett til kontradiksjon høyere enn barnets beste, vil i alle fall et av de mest sentrale prinsippene i etterforskningen være ivaretatt. Denne prioriteringen kan på sin side føre til at barnets beste ikke blir ivaretatt. Det er en utfordrende situasjon for alle involverte når barn er utsatt for straffbare handlinger, og avgjørelsene som tas kan få langsiktige konsekvenser.

6.0 Litteraturliste

Andenæs, J. & Myhrer, T.-G., (2009). *Norsk straffeprosess*, Oslo: Universitetsforlaget.

Barne- og familiedepartementet, (2003), *FNs konvensjon om barnets rettigheter*, Hentet 19.03.19, fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/fns-barnekonvensjon/id88078/>

Beckstrøm, Audun, (2017), *Tilrettelagte avhør av barn – med særlig vekt på barnets beste og siktedes rett til kontradiksjon*, (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo). Hentet fra <https://www.duo.uio.no/handle/10852/57914>

Bjerknes, O.T., Fahsing, I., (2018), *Etterforskning: Prinsipper, metoder og praksis*, Bergen: Fagbokforlaget.

Dalland, Olav, (2017), *Metode og oppgaveskriving*, Oslo: Gyldendal akademisk

Davik, T., Langballe, Å., (2013), «Du får bare gjøre så godt du kan...» - utfordringer og dilemmaer ved avhør av barn i førskolealder, *Lov og rett*, vol 52,1, 2013, s. 3-20

Grunnloven, (1814), *Kongeriket Noregs grunnlov*, (LOV-1814-05-17), Hentet fra: <https://lovdata.no/lov/1814-05-17-nn>

Høyesterett, (2016), *HR-2016-2171-A*, hentet fra: <https://lovdata.no/pro/#document/HRSTR/avgjorelse/hr-2016-2171-a?searchResultContext=3040&rowNumber=8&totalHits=11>

Kripos, (2018), *Voldtekssituasjonen i Norge 2018*, hentet fra: <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/voldtektssituasjonen-i-norge-2018.pdf>

Komiteen for barnets rettigheter, (2011), *Generell kommentar nr. 13 (2011): Barnets rett til frihet fra alle former for vold*, ukjent: FN
Kapittel 1-7 (31 sider)

Magnussen, Svein, (2017), «*Vitnep psykologi 2.0*», Oslo: Abstrakt forlag AS

Mevik, K., Lillevik, O.G., Edvardsen, O. (2016). *Vold mot barn: Teoretiske, juridiske og praktiske tilnærminger*. Oslo: Gyldendal Akademiske.

Mortvedt, O.M., (2018, 9.april), *Antall avhør på barnehuset har økt med 138 prosent siden 2013*, hentet fra: <https://www.politiforum.no/artikler/antall-avhor-pa-barne-husene-har-okt-med-138-prosent-siden-2013/434375>

NOU 2009:12, (2009), *Et ansvarlig politi – åpenhet, kontroll og læring*, Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.

Olsen, Thomas, (2016, 10.august), *Folk flest vil heller la skyldige slippe straff enn at en uskyldig blir dømt. Men hvor overbevist må man være for å peke ut en skyldig?*, *Aftenposten*, hentet fra: <https://www.aftenposten.no/norge/i/OzpA1/de-fleste-vil-heller-frikjenne-kriminelle-enn-aa-doemme-uskyldige>

Olsvik, E. H., (2014), *Vitenskapsteori for politiet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Riksadvokaten, (2016), *Bruk av dommeravhør og tilrettelagte avhør av barn og særlig sårbare voksne fritatt fra vitneplikt som bevis: Høyesteretts kjennesle 19.oktober 2016 om informasjonsplikten – enkelte direktiver fra Riksadvokaten*, (28.12.2016). Hentet fra: <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2019/03/Bruk-av-dommeravhor-og-tilrettelagte-avhor-av-barn-mm-28122016.pdf>

Statistisk sentralbyrå, (2018), *09406: Lovbrudd etterforsket, etter type lovbrudd. Absolutte tall og oppklaringsprosent 1996 - 2018*, Hentet fra: <https://www.ssb.no/statbank/table/09406>

Straffeloven, (2005), *Lov om straff*, (LOV-2005-05-20-28), hentet fra: <https://lovdata.no/lov/2005-05-20-28>

Straffeprosessloven, (1981), Lov om rettergangsmåten i straffesaker, (LOV-1981-05-22-25), Hentet fra: <https://lovdata.no/lov/1981-05-22-25>

Sylte, O., (11.09.2018), *14-åringen slo «knockout på advokatene»*, hentet fra: <http://advokatsylte.no/artikkel/5/rett-og-urett/801/14-aringen-slo-knockout-pa-advokatene>

Tilrettelagte avhør, (2015), Forskrift om avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner, (FOR-2015-09-24-1098), Hentet fra: <https://lovdata.no/LTI/forskrift/2015-09-24-1098>

Wahl, A., (21.03.2020), NRK: «*Kåss til kvelds*», hentet fra: <https://tv.nrk.no/serie/kaass-til-kvelds/2020/MUHU18000420/avspiller> (06:20-07:40)

Øverlien, C, (2012), *Vold i hjemmet: Barns strategier*, Oslo: Universitetsforlaget.

7.0 Selvvalgt pensum

Eriksson, M., Cater, Å.K., Dahlkild-Öhman, G., Näsman, E., (2010), *Barns stemmer om vold*, Oslo: Gyldendal forlag.

Kapittel 4, 5 og 11 (52 sider)

Gamst, K., T., (2011), *Profesjonelle barnesamtaler*, Oslo: Universitetsforlaget.

Kapittel 1 (28 sider)

Høstmælingen, N., Kjørholt, E.S., Sandberg, K., (2016), *Barnekonvensjonen – barns rettigheter i Norge*, Oslo: Universitetsforlaget

Kapittel 1, 3, 5 og 15 (79 sider)

Kvelling Ø., (2009), *Oppvekst: om barns og unges utvikling og oppvekstmiljø*, Oslo: Gyldendal Forlag AS.

Kapittel 19 (24 sider)

Mevik, K., Lillevik, O. G., Edvardsen, O., (2016), *Vold mot barn: teoretiske, juridiske og praktiske tilnærminger*, Oslo: Gyldendal forlag

Kapittel 2 og 3 (29 s)

Stang, Elisabeth, Gording., (2011), Alle former for vold mot barn er forbudt – og straffbart, *Kritisk Juss*, 2011 (3), 153-216,

(22 sider)

Forandringsfabrikken, (2019), *"Rett og sikkert: om anmeldelse, avhør i barnehus og rettsak. Fra unge som har opplevd vold eller overgrep"*, Oslo:

Forandringsfabrikken Kunnskapssenter (59 sider)

Sum 293 sider